

Увод

1. Шта нуди овај приручник?

Овај приручник намењен је наставницима, менторима, онима који пишу наставни план и програм, уредницима уџбеника и преводиоцима у земљама чланицама Савета Европе. Може се превести и прилагодити тако да испуњава посебне захтеве унутар њихових појединачних образовних система.

Књига садржи девет наставних целина о образовању за демократско грађанство и образовању за људска права. Наставне целине, од којих се свака састоји од четири лекције, намењене су ученицима у осмом или деветом разреду основне школе, у зависности од образовног система. Свака наставна целина се фокусира на кључни појам који се односи на образовање за демократско грађанство и образовање за људска права: идентитет – слобода – одговорност – конфликт – комуникација – плурализам – правила и закон – једнакост – власт.

За сваки час је детаљно описан низ предлога за наставнике. Материјал за ученике уврштен је као додаток свакој лекцији, тако да наставник добија сву могућу подршку коју приручник може да пружи. Наше искуство у обуци наставника показало је да приправници и почетници у настави цене детаљне описе лекција, а могуће је и да ће наставници који већ имају искуства такође пронаћи неке идеје и материјале корисне за њихове часове. Наставници-ментори могу да користе ову књигу као приручник за модуле или курсеве при обучавању наставника за ЕДЦ/ХРЕ.

Прво издање овог приручника настало је у Босни и Херцеговини, као подршка новом школском предмету демократија и људска права, који је уведен 2002. године. Савет Европе је од 1996. године укључен у обуку наставника и наставника-ментора из образовања за демократско грађанство и образовања за људска права, с циљем да подржи мировни процес по завршетку рата. Уредници и аутори првог издања били су чланови међународног тима едукатора који су учествовали у овом пројекту. Осмислили смо стручно усавршавање наставника и наставника ментора, обезбедили материјал, укључујући и прву радну верзију овог приручника, како за обуку наставника тако и за примену у настави.²

За ово издање, приручник је адаптиран и местимично модификован.

2. Шта је приступ ЕДЦ/ХРЕ?

Основни принципи образовања за демократско грађанство најбоље се могу илустровати једним примером. Слобода мишљења и изражавања³ је основно право демократског учешћа. У ЕДЦ/ХРЕ ученици би требало да знају, разумеју и цене право на слободно мишљење и изражавање, те да знају начин на који је то право Уставом заштићено (димензија знања и разумевања). Управо због тога што је употреба овог права неопходна за учествовање у демократском друштву, ученици морају да науче и увежбају и како да воде дискусију у јавности (димензија развијања вештина и изградња компетенција). Коначно, слобода мишљења и изражавања ствара основу за отворено плуралистичко друштво. Супротни интереси и мишљења су правило, а не изузетак. Конфликата ће бити све више и морају се решавати мирним путем тј. разговором (расправа, договор, преговори, како у јавности тако и иза затворених врата). Отворено плуралистичко друштво се заснива на правилима и јаким

---

² За детаљније информације о овом пројекту видети Приручник I из ове едиције.

³ Видети Универзалну декларацију о људским правима од 10. децембар 1948. члан 19; Европску конвенцију о људским правима од 4. новембра 1950, члан 10.

институцијама које ће омогућити да се та правила спроведу или на вредностима које деле сви грађани. Те вредности обухватају толеранцију, узајамно уважавање, поштовање праведног компромиса, ненасиље, као и способност овладавања ситуацијама неслагања и расправа у којима проблеми још нису до краја разјашњени. Ако је политичко одлучивање подржано и уоквирено редом и демократским вредностима, онда једно друштво може да се носи с високим степеном неслагања о конкретним проблемима. Тада слобода мишљења не може да буде опасност за тренутну власт, већ подршка у смислу проналаска праведних и ефикасних решења проблема и сукоба.

У том смислу, демократија има културну димензију и у политичкој теорији је схваћена као неписан друштвени уговор којим је обухваћен сваки грађанин. Од суштинске важности је да свака нова генерација мора да разуме и подржи овај уговор (усвајање и преузимање вредности). Овај пример показује да ЕДЦ/ХРЕ следи холистички приступ, интегришући процесе учења у три димензије:

- знање и разумевање (когнитивна димензија);
- тренирање вештина и развијање компетенција;
- усвајање вредности и ставова.

Овај модел димензије учења односи се на образовање у целини. Сваки наставник зна колико јак отпор пружају ученици према когнитивном учењу, посебно у вишим разредима. Како онда ЕДЦ/ХРЕ одговара изазову који овај холистички модел учења представља? Другим речима, ако је ово то што ученици треба да уче, шта морају да раде наставници? Одговоре на ова питања пружају наредна поглавља и конкретни наставни материјали дати у овом приручнику.

3. Који су основни принципи ЕДЦ/ХРЕ?

Уопштено говорећи, образовање за демократско грађанство и образовање за људска права повезује ове димензије учења, стварајући оквир за учење на часу и учење на искуствима из стварног живота. ЕДЦ/ХРЕ се заснивају на три дидактичка принципа:

- учење „о“ демократији и људским правима;
- учење „кроз“ демократију и људска права;
- учење „за“ демократију и људска права.

Ова три дидактичка принципа чине једну целину и примењују се у свему што наставници раде испуњавајући тако све три димензије учења.

Учење „о“

Подразумева грађанско васпитање као редован школски предмет. Учење „о“ се односи на когнитивну димензију учења.

Стандарди когнитивног ЕДЦ/ХРЕ наставног плана и програма обухватају следеће:

- ученици могу да објасне како функционише демократско друштво насупротив другим облицима државног уређења (диктатура, олигархија),
- могу да опишу традицију и историју људских права,
- могу да објасне како су нека од тих људских права интегрисана у њихове државне уставе и на тај начин боље заштићена.

Наставни план и програм, према томе, мора да уврсти наставу из ЕДЦ/ХРЕ и уско повезаних предмета као што су историја, социологија и економија.

Учење „кроз“

Ученици не би требало само да знају своја права која се односе на учествовање, већ морају да знају и да их користе. Због тога треба да им се омогући пракса и обука у оквиру живота у школи кроз учествовање у доношењу одлука, где год је то могуће и корисно. На пример, наставници морају да им дозволе да изразе своје мишљење, како о темама које се обрађују на часу тако и о темама које се односе на учење и управљање школом. Схваћен на овај начин, ЕДЦ/ХРЕ је пре педагошки водич него наставни план и

обухвата целу школу, а не само наставнике посебно обучене за ЕДЦ/ХРЕ. Вредности као што су толеранција и одговорност уче се кроз искуство, што у многоме зависи од предметних наставника који ће сами понудити убедљиве узоре. С друге стране, демократске вредности као невербалан начин понашања, такође нису довољне. Искуство стечено у школи мора да се огледа и да буде повезано с категоријама и систематским начином разумевања (в. учење „о“). ЕДЦ/ХРЕ зависи од обе димензије и расправа о томе да ли ЕДЦ/ХРЕ или грађанско (политичко) васпитање као предмет у школама могу да буду замењени у наставном плану и програму с ЕДЦ/ХРЕ као општим педагошким принципом је погрешна.

Учење „за”

Овај дидактички принцип односи се на везе између искуства стеченог у школи и каснијег 'стварног' живота. У ЕДЦ/ХРЕ наглашава се да је искуство стечено у школи важно за општу и политичку социјализацију. Тачно је да је образовање, укључујући и живот у школи, подсистем којим владају одређене потребе и правила, а искуства из овог подсистема нису директно преносива. С друге стране, живот у школи је суштински део стварног живота. Многа ће се искуства која ученици стичу у школи понављати када одрасту, као што су питања полне равноправности, интеграција чланова заједнице другачијег етничког или социјалног порекла, бављење проблемом насиља, преузимање одговорности, суочавање с неправном поделом моћи и недостатком основних средстава (новца и времена), поштовање правила и закона те прихватање компромиса. Учење „за“ односи се на значај образовања за даљи живот. Задатак наставника је да подучавају ученике вештинама активног учествовања, као што је способност да кратко и јасно изнесу своје мишљење у јавности.

ЕДЦ гледа на школу као на место где ученици могу да уче из реалног животног искуства. Школа је живот, а не место изолованог академског учења за даљи живот. Школа је микро друштво које служи као модел друштва као целине.⁴ Школа може, до одређене мере, чак постати и модел бољег демократског друштва, јер ученици у школи могу да учествују у доношењу одлука на вишем нивоу него што би то било могуће изван ње. Учење „за“ демократију и људска права значи учење како учествовати у заједници, док учење „кроз“ демократију и људска права значи да се та заједница руководи демократским принципима где се на људска и дечја права гледа као на педагошке смернице.

ЕДЦ/ХРЕ учествује у образовној реформи која се односи на целу школу, укључујући све наставнике, одељењске старешине, директоре, административне раднике и надзорнике. Овај приручник, с друге стране, ставља акценат на образовање за демократско грађанство и људска права као предмет у настави. Реформа се састоји од мноштва малих корака, а процес и исход ће се разликовати у зависности од земље и контекста. Први кораци настају у учioniци, где наставници могу да одлуче шта желе да промене. С овог становишта, питање метода и садржаја је такође важно.

Како је садржај повезан с методом у ЕДЦ/ХРЕ?

Уопштено говорећи, учење је активност коју спроводи ученик. Учење је активан процес који се разликује од ученика до ученика (модеран конструктиван концепт учења). Ученици могу, само кроз сталну вежбу, да уче како да уживају у слободи изражавања – „употреби је или је изгуби“, одн. „мајстор се постаје вежбањем“. Наставници ЕДЦ/ХРЕ и других предмета имају задатак да својим ученицима пруже могућност учења и задатке који подржавају сам процес учења, на пример, кроз усмена излагања, презентације, расправе, дебате, есеје, плакате, уметничка дела или видео записе.

ЕДЦ/ХРЕ, дакле, наглашава методе које подржавају учење засновано на извођењу задатака, интерактивно и ко-оперативно учење. Ученици, откривајући проблеме у вези с одређеним

---

4 Овај концепт је инспирисан мислиоцима као што је Дјуи (Dewey, школа као „ембрионална заједница“) и Фон Хентиг („школа као полис“).

задатком и самостално проналазећи решења, уче више него што би научили искључиво фронталним подучавањем. Због тога постоји и већа флексибилност у прилагођавању свега њиховим индивидуалним потребама учења. Наставне целине у овој књизи објашњавају како се учење, које се заснива на извођењу задатака, може повезати са одређеним темама укључујући учење кроз пројекте, критичко мишљење, дебате и расправе, рефлексije и повратне информације.

Основни циљ ЕДЦ/ХРЕ: Учесће у демократији			
Учење	Подучавање	Методe	Школа
Знање и разумевање Вештине Ставови и вредности	Подучавање - о - кроз - за демократију и људска права	- решавањем задатака - интерактивна, - кооперативна комбиновано са - инструкцијом - вођењем/саветом, - вежбањем, - демонстрацијом коју изводи наставник	„Школа као микро друштво“, као место где се стичу искуства слична онима у каснијем животу

Учење путем решавања задатака зависи од распоређивања времена у разреду и дефиниције улоге наставника. Генерално гледано, ако наставници желе да ученици ураде више, морају мање да фронтално презентују и да тиме одузимају време потребно за интеракцију на часу. У исто време морају да буду флексибилнији у задовољавању ђачких потреба за учењем. Извршавање задатака и интерактивно учење захтевају пажљиво планирање и припрему, што одузима више времена наставнику од припреме за фронтално поучавање. Вероватно је то разлог зашто последње преовладава, иако је сада општеприхваћено да је промена ка интерактивном подучавању неопходна.

4. Који је главни циљ ЕДЦ/ХРЕ?

Демократски системи зависе од активних грађана. Учесће у демократским процесима може се и мора научити. Сложеност институционалног оквира и проблема о којима се расправља захтева минималан ниво знања и разумевања. Учествовање у јавној расправи, тј. у такмичењу идеја и организованих интереса, захтева вештине као што су способност говора у јавности и способност преговарања.

Разумевање и поштовање неписаног друштвеног уговора који подлеже политичкој култури демократских друштава зависи од вредности и ставова којих се млада особа придржава. Главни циљ ЕДЦ/ХРЕ је одржати демократију живом, подржавајући младу генерацију да постану активни грађани. Демократија не може да функционише без институционалног оквира заштићеног уставом. Међутим, то није довољно. Демократија и демократска уверења треба да буду укоренења у друштво. ЕДЦ/ХРЕ настоји да оснажи и подржи културолошку димензију демократије.

Овај приручник намењен је наставницима ученика завршних година основног и почетних година средњег образовања. Учење највише зависи од претходно наученог и искуства које ученик има у животу. Наставне јединице у овом приручнику наглашавају културну димензију демократије, док приручник за средњу школу ЕДЦ/ХРЕ- Приручник IV, помера фокус на политичку и институционалну димензију демократије у друштву и у процесима политичког одлучивања⁵.

⁵ ЕДЦ/ХРЕ се може предавати било којој старосној групи, под условом да се узме у обзир ниво образовног постигнућа и искуства ученика. Приручник “Истраживање дечијих права” (пета књига у едицији ЕДЦ/ХРЕ) показује распон дидактичких приступа од предшколског узраста до 8. разреда.